

Piotr Hnatyszyn

Polskie siły zbrojne na Zachodzie w zbiorach Muzeum Miejskiego w Zabrze

---

Niepodległość i Pamięć 6/2 (15), 349-358

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Hnatyszyn

Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie w zbiorach Muzeum Miejskiego w Zabrzu

Pierwsze eksponaty związane z Polskimi Siłami Zbrojnymi na Zachodzie zakupione zostały do Działu Historii Muzeum Miejskiego w Zabrzu w roku 1971. Były to 4 odznaczenia brytyjskie nadawane również Polakom walczącym w II wojnie światowej u boku aliantów zachodnich: „Defence Medal”, „War Medal”, „The Italy Star” i „The 1939-1945 Star”. Jeszcze w tym samym r. zakupiono „Krzyż Pamiątkowy Monte Cassino” wraz z legitymacją, „Honorową Odznakę za Rany i Kontuzje” wraz z legitymacjami oraz 5 fotografii przedstawiających żołnierzy 3 Dywizji Strzelców Karpackich. Kolejne eksponaty napłynęły w 1973 r. - były to „Odznaka Pamiątkowa 3 Dywizji Strzelców Karpackich”, świadectwo ukończenia Szkoły Podoficerskiej Piechoty 3 DSK i 7 fotografii przedstawiających żołnierzy tejże Dywizji.

Większa partia eksponatów związanych z PSZ trafiła do Muzeum Miejskiego w Zabrzu po konkursie na pamiątki historyczne zorganizowanym w 1975 r. Wtedy to major Stanisław Wartak, były oficer 1 i 2 Pułku Pancernego 1 Dywizji Pancernej gen. St. Maczka przekazał różne odznaki, oznaki, legitymacje, mapy wojskowe, albumy, a także 75 fotografii prezentujących życie polskich pancerniaków we Francji i w Wielkiej Brytanii. W 1981 r. mjr Wartak przekazał do muzeum kolejnych 59 fotografii. Po jego śmierci w 1982 r. Muzeum odkupiło od rodziny zmarłego dodatkowo 43 fotografie, 11 map i 12 różnych dokumentów. W 1981 r. zbiory wojskowe powiększyły się jeszcze o 65 fotografii, odznaczenia, odznaki i dokumenty porucznika Wacława Ratwińskiego, nauczyciela w 3 Junackiej Szkole Mechaników w Palestynie. Równocześnie pracownicy Działu Historii zaczęli penetrować antykwariaty i aukcje antykwaryczne w celu wzbogacenia powstającej kolekcji o prasę, broszury i książki wydawane przez poszczególne jednostki stacjonujące w Wielkiej Brytanii, na Bliskim Wschodzie i następnie we Włoszech.

W następnych latach muzeum zakupiło bądź otrzymało w darze fotografie, dokumenty, odznaczenia, odznaki i umundurowanie po Czesławie Maciążku, marynarzu pływającym na O.R.P. „Piorun”; sierżancie Kazimierzu Weberze z Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich; poruczniku Pawle Paliświacie, adiutancie dowódcy 17 Lwowskiego Baonu Strzelców „San Angelo”; plutonowym Stanisławie Czepielu z obsługi naziemnej 309 Dywizjonu Myśliwsko-Roz-

poznawczego „Ziemi Czerwieńskiej”; podporuczniku Bronisławie Zuzaku z 6 Pułku Pancernego „Dzieci Lwowskich”; podporuczniku Mieczysławie Stawińskim z 1 Pułku Artylerii Przeciwpancernej; poruczniku Wacławie Blicharskim z 6 Lwowskiego Pułku Artylerii Lekkiej; plutonowym Władysławie Chomie z 3 Batalionu Strzelców Karpackich. W dalszym ciągu kupowano prasę, książki, a także pocztówki.

Obecnie kolekcja Polskich Sił Zbrojnych zgromadzona w muzeum zabrzańskim liczy blisko 900 różnego rodzaju eksponatów, przy czym ponad 500 to fotografie. 152 z nich wykonał W. Choma (niektóre były reprodukowane w albumie "3 D.S.K. w Italii", książce M. Wańkowicza *Bitwa o Monte Cassino*). Najstarsze wykonane zostały w Brygadzie Strzelców Karpackich podczas jej stacjonowania w Palestynie, a następnie w Egipcie. Kolejne przedstawiają żołnierzy Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich w drodze do Tobruku na pokładzie HMS "Jackal", na pozycjach w Tobruku i pod Gazalą. Dalsze prezentują żołnierzy 3 Dywizji Strzelców Karpackich w Iraku i Egipcie - wizytę generała Władysława Andersa w obozie w Jalauli, kolację noworoczną 1942/43, życie obozowe, ćwiczenia z różnymi rodzajami broni, nabożeństwo u podnóża piramid i Sfinksa. Następnym etapem to Włochy, zdjęcia ilustrują egzaminy na Dywizyjnym Kursie Gimnazjalnym, walki o Monte Cassino, okopy nad Senio i pod Castel San Pietro. Na koniec uroczystość poświęcenia pomnika 3 Dywizji Strzelców Karpackich pod Monte Cassino 18 lipca 1945 r. i uroczystość poświęcenia cmentarza żołnierzy polskich pod Monte Cassino 1 września 1945 r. Na fotografiach tych oprócz wielu żołnierzy i oficerów 3 DSK spotykamy generałów Władysława Sikorskiego, Kazimierza Sosnkowskiego, Bronisława Ducha i Władysława Andersa.

Żołnierzy BSK w Syrii, Palestynie i Egipcie przedstawia kilkanaście fotografii podarowanych muzeum przez rodzinę K. Webera. Z kolei 45 fotografii podarowanych przez córkę P. Paliświata związanych jest z 5 Kresową Dywizją Piechoty. Jedną z nich przedstawia spowiedź żołnierzy polskich po opuszczeniu ZSRR, odbywającą się w obozie na pustyni w Iraku. Inne prezentują życie obozowe na Bliskim Wschodzie w latach 1942-1944 oraz żołnierzy 17 Lwowskiego Baonu Strzelców w czasie jego walk we Włoszech. 5 fotografii przedstawia procesję z okazji święta Bożego Ciała zorganizowaną przez żołnierzy Baonu. Odbyła się ona w niedzielę 3 czerwca 1945 r. w Grottammare. Kilka innych fotografii to portrety oficerów 17 LBS: por. B. Kellera, por. A. Centkowskiego, por. P. Paliświata, ppor. H. Sikorskiego, ppor. I. Dedeszko-Wiercińskiego, ks. kap. L. Łuszczki. Ciekawą jest fotografia plutonowego Władysława Rubina, późniejszego kardynała dedykowana P. Paliświatowi "Przyjacielowi do i niedoli, towarzyszu z Katord Rosji Władek, Gadera 2.II.43."

Z II Korpusem Polskim związane jest również 65 fotografii podarowanych przez rodzinę W. Ratwińskiego. Z listopada 1942 r. pochodzą fotografie wykonane w Menchedzie w Iraku. Przedstawiają one Polaków, którzy opuścili ZSRR wraz z Armią Andersa. Następnie dokumentują życie w obozach Qiizil Ribat i Kirkuk w Iraku - ćwiczenia 21 kompanii warsztatowej i 29 kompanii samochodowo-sanitarnej. Ostatnią grupą zdjęć pokazuje zajęcia w 3 Junackiej Szkole Mechaników w Palestynie - podnoszenie przewróconego samochodu, różne ćwiczenia na pustyni, gimnastykę poranną, zabudowania szkoły i jej kadre wykła-

dowców, uroczystość zakończenia r. szkolnego 1945, obchody święta 11 listopada w Palestynie w 1946 r.

Na prawie 180 fotografiach przekazanych do muzeum przez St. Wartaka utrwalono losy polskich pancerniaków. Pierwsze z nich wykonane zostały w czasie ćwiczeń 1 Batalionu Czołgów w St. Cecile-Les-Vignes w 1940 r., odbywających się na czołgach Renault M17 FT. Jedno zdjęcie przedstawia ewakuację żołnierzy polskich po klęsce Francji - załadunek na statek "Sobieski" w St. Jean-de-Luz. Również jedno - żołnierzy 4 Baonu Czołgów w obozie tymczasowym w Haydock Park. 24 fotografie wykonane w obozie Crawford od sierpnia do października 1940 r. ukazują różne aspekty życia obozowego, w tym m.in. wizyty biskupa polowego Józefa Gawliny i Naczelnego Wodza gen. W. Sikorskiego. Następnym 12 fotografii wykonano w obozie Blairgowrie, do którego pancerniaków przemieszczono w końcu października 1940 r. Z lat 1942-44 pochodzą zdjęcia wykonane w różnych częściach Wielkiej Brytanii. Widzimy na nich m.in. sprzęt będący na wyposażeniu 16 Brygady Pancерnej, a następnie 1 Dywizji Pancерnej: czołgi Covenanter 111, Valentine i Churchill I. 10 zdjęć przedstawia żołnierzy 1 DP w krajach Beneluksu i Niemczech. Na ostatnich 7 uchwycono moment pożegnania grupy polskich oficerów powracających do Polski w 1947 r.

Życie codzienne marynarzy na O.R.P. "Piorun" pokazuje część z 42 fotografii podarowanych muzeum przez syna C. Maciążka. Widzimy na nich dowódcę niszczyciela komandora porucznika E. Popławskiego na mostku kapitańskim, marynarzy wciągających łódź na pokład okrętu, wspinających się na maszt, rozstrzelanie miny morskiej, malowanie burt, obsługę działa przeciwlotniczego, wydawanie chleba, grę w karty, pogrzeb marynarzy. Kilka innych utrwaliło wizyty Prezydenta RP Władysława Raczkiewicza i Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego na pokładzie "Pioruna". Ponadto 3 fotografie przedstawiają inne okręty polskie - niszczyciele O.R.P. "Burza" i O.R.P. "Błyskawica" oraz lekki krążownik O.R.P. "Conrad".

Polskiego lotnictwa dotyczą fotografie podarowane przez St. Czepiela. Kilka z nich wykonanych jeszcze w Balciku w Rumunii i w Bejrucie pokazuje grupę żołnierzy polskich podążających do wojska polskiego we Francji. Kolejne - lotników i personel lotniczy z obozu w Septfonds czekających w Le Bourget na badania lekarskie przed wyjazdem do Wielkiej Brytanii. Pozostałe 34 zdjęcia przedstawiają m.in. chór Lotnictwa Polskiego przed siedzibą radia BBC, zawody sportowe w bazie lotniczej w Manston, nabożeństwo w hangarze Dywizjonu 309 w bazie Findo-Gask, wizytę gen. Władysława Kalkusa w Manston w maju 1940 r., uczestników kursu w szkole łączności RAF w Cranwell w maju 1942 r., pogrzeb premiera i Naczelnego Wodza gen. W. Sikorskiego. Autorem części z tych fotografii był inż. J. Solak.

Obecnie w zbiorach Muzeum Miejskiego w Zabrze znajduje się 19 pocztówek wydanych w czasie II wojny światowej. Spośród pięciu wydanych przez firmę "Abrahams" w Devenport 4 przedstawiają okręty Polskiej Marynarki Wojennej: O.R.P. "Orzeł", O.R.P. "Błyskawica", O.R.P. "Huragan" i O.R.P. "Grom". Piąta wydana została w związku z zatonięciem tego ostatniego pod Narwikiem. Po obydwu stronach tekstu: "O.R.P. "GROM" ZATONAŁ DNIA 4.V.1940 W NARWICK TRAFIONY BOMBAMI NIEMIECKIMI. NIEOPUSZCZAJĄC SWYCH

STANOWISK ZGINEŁI ŚMIERCIĄ BOHATERÓW" umieszczono listę 59 nazwisk poległych marynarzy. 4 pocztówki pochodzące z serii "Brygada Kawalerii Pancernej" przedstawiają oficera artylerii motorowej, żołnierza artylerii, trębacza pułku kawalerii, żołnierza oddziału przeciwpancernego. Z kolei leporello zatytułowane "Szkocka wiązanka piosenek legionowych. Teksty- Adama Kowalskiego. Rysunki- Mariana Walentynowicza..." wydane przez Referat Kultury i Oświaty I Brygady Strzelców w Szkocji zawiera 6 pocztówek z satyrycznymi rysunkami i piosenkami. Ponadto w kolekcji znajdują się 3 inne pocztówki: Stana Kowalczewskiego "Polish Paratroops", "2 Polski Korpus - 2 Grupa Artylerii" oraz "Boże Narodzenie w Szkocji" wydana przez "Wiadomości Polskie" w Glasgow.

Liczną grupę eksponatów stanowią różnego rodzaju dokumenty osobiste żołnierzy i oficerów. Znajdują się wśród nich 3 legitymacje Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR, każda innego wzoru, dwie dwu-, a jedna trójjęzyczna. Poza tym dowody tożsamości wydawane na Bliskim Wschodzie (m.in. przez Stację Zborną Armii Polskiej w Bejrucie) i w Wielkiej Brytanii, legitymacje żołnierzy 4 Warszawskiego Pułku Strzelców Pieszych internowanych w Szwajcarii, przepustki upoważniające internowanych do opuszczania obozu w Wetzikon, szwajcarską legitymację internowanego, kilka różnych wzorów prawa jazdy. Ponadto książeczki uposażenia oficerów, książeczki żołdu żołnierzy, przepustkę stałą RAF, kartę zaopatrzenia oficera RAOC (Artylerii Królewskich Sił Zbrojnych), przepustkę do kantyn BAOR (Brytyjskiej Armii na Renie), bilet kolejowy dla oficera, wyciągi z rozkazów dziennych poszczególnych jednostek, listy gratulacyjne, rejestr ekwipunku lotnika RAF, "Instrukcję dla oficerów i szeregowych Lotnictwa Polskiego dotyczącą przepisów obowiązujących w związku z przybyciem do Southampton", karta członkowska "White Eagle Polish Forces Club". Przyjazne stosunki żołnierzy polskich z mieszkańcami Wysp Brytyjskich ilustrują 3 inne eksponaty: zaproszenie Komitetu Organizacyjnego Polsko-Angielskiego Przedstawienia "We Shall Return" na wieczorek koleżeński w "King Edward Room" w Tower Restaurant w Blackpool odbywający się 19 czerwca 1940 r.; legitymacja "Scottish - Polish Society (Dundee Branch)"; kartka świąteczna dla żołnierzy polskich w Szkocji z "Najserdeczniejszymi życzeniami Świątecznymi i Pomyślnego Nowego R. od mieszkańców Fife". Swego rodzaju dokumentami osobistymi są znaczki tożsamości żołnierzy i oficerów. Oprócz pięciu znaczków typu brytyjskiego jest to również pozaregulaminowy znaczek tożsamości kpt. St. Wartaka wykonany w formie srebrnej bransoletki na rękę.

Pośród odznaczeń znajdujących się w zbiorach Muzeum Miejskiego w Zabrzu na pierwszym miejscu wypada wymienić 2 Krzyże Srebrne Orderu Virtuti Militari, różniące się szczegółami wykonania. Pierwszy z nich, nr 10941, nadany został por. Pawłowi Paliświatowi. Drugi, nr 11207, podporucznikowi Mieczysławowi Stawińskiemu. Do obu zachowały się także legitymacje. Po kapitanie Stanisławie Wartaku zachowała się jedynie legitymacja Krzyża nr 11219. Następnym w hierarchii ważności odznaczeń jest Krzyż Walecznych. W kolekcji muzeum znajdują się 3 egzemplarze - po por. P. Paliświacie, ppor. M. Stawińskim (wraz z legitymacją) i por. Wacławie Blicharskim. Ten ostatni z 1 okuciem i zaświadczeniem o uprawnieniu do noszenia. Dodatkowo 2 legitymacje bez odznaczenia - kpt. St. Wartaka i ppor. Bronisława Zuzaka. Por. P. Paliświatowi nadany został

również Srebrny Krzyż Zasługi z Mieczami, jego odznaka wykonana została przez firmę "F. M. Lorioli" w Mediolanie. Brak jest, niestety, legitymacji do Krzyża. Z odznaczeń polskich nadawanych żołnierzom PSZ w zbiorach muzeum znajdują się jeszcze 3 egzemplarze "Krzyża Pamiątkowego Monte Cassino" (nr 7328, 18584, 21372) i 4 legitymacje uprawniające do jego noszenia, a także 3 egzemplarze "Medalu Wojska" i 2 legitymacje. Odznaczenia brytyjskie reprezentowane są przez "Defence Medal", "War Medal", "The 1939-1945 Star" i "The Italy Star" oraz kilka różnych wzorów legitymacji i zaświadczeń uprawniających do ich noszenia. Do kilku z nich zachowały się także miniaturki i baretki.

Kolejną grupę eksponatów stanowią odznaki pamiątkowe i specjalne poszczególnych jednostek i szkół. W kolekcji muzeum zabrzańskie przechowywane są następujące odznaki: 2 Korpusu Polskiego wraz z miniaturką i legitymacją; 3 Dywizji Strzelców Karpackich; 5 Kresowej Dywizji Piechoty wraz z legitymacją; 2 Warszawskiej Dywizji Pancernej wraz z legitymacją; 4 Wołyńskiej Brygady Piechoty; 12 Pułku Ułanów Podolskich; 3 Junackiej Szkoły Mechaników; 1 Dywizji Grenadierów wraz z legitymacją; 2 Dywizji Strzelców Pieszych wraz z legitymacją; "Odznakę Pamiątkową Internowania 2 Dywizji Strzelców Pieszych" wraz z legitymacją; 2 Pułku Pancernego; 309 Dywizjonu Myśliwsko-Rozpoznawczego "Ziemi Czerwieńskiej". Ponadto legitymacje odznak pamiątkowych 6 Dywizji Lwów, 1 Pułku Pancernego, 16 Brygady Pancernej, 1 Pułku Przeciwpancernego, 1 Samodzielnej Brygady Strzelców, Szkoły Podchorążych Artylerii. Trzy odznaki specjalne to: odznaka 2 Korpusu Polskiego (kilka różnych egzemplarzy, w tym 2 wykonane w Castel Fidardo), odznaka 1 Pułku Pancernego "Saint Nicolas", odznaka 2 Pułku Pancernego "Beveren Waas". W tej grupie mieści się również dyplom do srebrnego medalu honorowego miasta Breda przyznanego 1 Dywizji Pancernej.

Na obu rękawach kurtek mundurowych i płaszczy noszona była oznaka rozpoznawcza "Poland". W Muzeum Miejskim w Zabrzu znajduje się 12 różnych jej egzemplarzy (2 wykonane w Castel Fidardo). Spośród innych oznak rozpoznawczych przyjętych przez poszczególne jednostki, w zbiorze muzealnym przechowywane są: oznaka dowództwa Armii Polskiej na Wschodzie i oddziałów pozakorpusnych, trzy różne egzemplarze oznaki dowództwa 2 Korpusu Polskiego i oddziałów pozadywizyjnych, jedna płócienna i druga wykonana w Castel Fidardo oznaki 3 Dywizji Strzelców Karpackich, dwie oznaki 5 Kresowej Dywizji Piechoty, oznaka 6 Lwowskiej Brygady Piechoty wykonana w Castel Fidardo, oznaka 2 Warszawskiej Dywizji Pancernej, oznaka 14 Samodzielnej Wielkopolskiej Brygady Pancernej, dwie oznaki 1 Dywizji Pancernej, oznaka 16 Brygady Czołgów. Także 2 oznaki specjalne: noszona na proporczyku oznaka Pułku Ułanów Karpackich i noszona na patkach oznaka 17 Lwowskiego Baonu Piechoty. Ponadto naramienniki z inicjałami Junackiego Gimnazjum Kupieckiego.

Umundurowanie i oporządzenie żołnierzy polskich reprezentowane jest w kolekcji muzeum dość skromnie. Składają się nań 2 mundury wyjściowe oficera 1 Dywizji Pancernej, mundur lotniczy podoficera, kilka kurtek "battledress" wojsk lądowych i 2 lotnictwa, serdak "leather jerkin", kilka pasów parcanych i 1 pas skórzany z koalicijką, spinacze parciane, buty sznurowane brązowe i czarne, beret khaki, zielony beret komandosów i furażerka typu brytyjskiego.

Ostatnią grupę eksponatów związanych z Polskimi Siłami Zbrojnymi na Zachodzie tworzą różnego typu druki - czasopisma, jednodniówki, kalendarze, broszury, książki, druki religijne i mapy. Z czasopism są to: "Bellona" (7 zeszytów); "Defilada" (1 egzemplarz), "Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza" (10), "Dziennik Żołnierza" (1 z 1941 r.), "Dziennik Żołnierza 1 Dywizji Pancerniej" (5), "Goniec Karpacki" (3), "Goniec Obozowy" (9) i "Na Żołnierskim Szlaku. Dodatek Literacki Gońca Obozowego"(3), "Ku Wolnej Polsce. Tygodnik Wojska Polskiego na Środkowym Wschodzie" (12), "Kurier Polski w Bagdadzie" (85 pierwszych numerów), "Lekarz Wojskowy" (2), "Na Szlaku Kresowej" (1), "Parada. Dwutygodnik Ilustrowany Armii Polskiej na Wschodzie" (25), "Taran. Tygodnik 2 Warszawskiej Dywizji Pancerniej" (2), "Wiadomości Wojskowe 2 Korpusu" (3). Jednodniówki to z kolei: "Bóg się Rodzi. Jednodniówka Noworoczna. Jerozolima - Nowy Rok - 1944"; "Wigilia Żołnierzy"; "Jednodniówka Szkoły Podchorążych Artylerii w Kara-Su 15.III.1942 - 10.VIII.1942"; "1940-1942 Pułk Ułanów Karpackich"; "Taran. Jednodniówka Podchorążych Broni Pancerniej. Irak 1943"; "Jednodniówka 5 Kres. Pułk. Art. P. Panc." Ponadto 4 kalendarzyki: "Kalendarzyk Brygady Strzelców Karpackich na rok 1941", "Kalendarzyk Żołnierza Polskiego na Środkowym Wschodzie na rok 1942", "Kalendarzyk Polaka w Wielkiej Brytanii 1943", "Kalendarzyk na rok 1946" wydany nakładem Referatu Dobrobytu Żołnierza Bazy 2 Korpusu.

Ważną dziedziną życia żołnierzy w czasie wojny była religia. Opisując fotografie, wymieniliśmy kilka, pokazujących życie religijne w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. Życiu temu towarzyszyły różne druki religijne - modlitewniki, śpiewniki, mszały, obrazki kołędowe i prymicyjne. Nakładem ks. Biskupa Polowego Józefa Gawliny ukazały się: "Mały modlitewnik żołnierski" w 1942 r., modlitewnik "Jezu ufam Tobie" w 1943 r., "Mszał Rzymski w skróceniu z dodaniem niesporów niedzielnych oraz najważniejszych litanij i różnych modlitw" w 1942 r., obrazki z wizerunkami Matki Boskiej Ostrobramskiej i Matki Boskiej Częstochowskiej z Imprimatur "Londyn, 15 sierpnia 1941 r." Bardzo ciekawy jest obrazek wydrukowany z okazji "Kolendy Polowej w Brygadzie Strzelców Karpackich 1940/41". Poza tym 3 obrazki prymicyjne - "Pamiętka święceń kapłańskich ks. Rubin Władysław, Bejrut, 30 czerwca 1946" - jeden z odręczną dedykacją późniejszego kardynała. Ostatni druk religijny to "Żołnierski Śpiewnik Religijny", który ukazał się w Holandii w 1944 r. "Nakładem 2go Pułku Art. Mot."

W opracowaniu zebranych w kolekcji Muzeum Miejskiego w Zabrzu eksponatów związanych z Polskimi Siłami Zbrojnymi na Zachodzie pomocne bywają książki, broszury i albumy wydawane przez poszczególne jednostki Wojska Polskiego tak w trakcie trwania II wojny światowej, jak i tuż po jej zakończeniu. Dodatkowo są one równocześnie eksponatami wzbogacającymi wystawy muzealne. Udział Polaków w bitwie o Narwik opisują 2 książki - *Kampania Norweska* Arnolda Jaskowskiego oraz *Żołnierz polski w Norwegji. Reportaż fotograficzny z bojów pod Narvikiem*. Walk na froncie zachodnim dotyczą *Batalion Strzelców Podhalańskich 1944-1945*; *Dzieje Armii Polskiej we Francji 1939-1945* Cpt. L'Hospitaliera; *Śladami gąsienic Pierwszej Dywizji Pancerniej* K. Jamara (Jana Marowskiego); *Od Caen do Wilhelmshafen. Szlakiem 1. P. A. MOT-u; 1 Dywizja Pancerniej*

na w walce; album *1 Pułk Pancerny w latach 1939-1946*; *1 Pułk Pancerny w walce od Caen do po Wilhelmshaven. W dniu Święta Pułkowego 19-go Sierpnia 1945*; *Na Froncie Zachodnim 1944* A. Połozynskiego i St. Krasickiego; *2 Pułk Pancerny w walce* Tadeusza Wiatrowskiego; *Czerwone Diabły pod Arnhem* Marka Święcickiego. Spadochroniarzy pokazuje także albumik *Polish Paratroops Spadochroniarze Polscy 23-9-1941 23-9-1943* wydany z okazji drugiej rocznicy sformowania Samodzielnej Brygady Spadochronowej. O walkach Brygady Strzelców Karpackich opowiadają: Władysław Choma w książce *Tobruk - Gazala* i Janusz Jasieńczyk w książce *Po Narviku był Tobruk... Losy żołnierzy 2 Korpusu Polskiego, począwszy od tworzenia Armii Andersa w ZSRR aż po walki we Włoszech*, również doczekały się wspomnień i opisu. Ten pierwszy okres przedstawił Zygmunt Szyszko-Bohusz w książce *Czerwony Sfinks*. Pozostałe książki i albumy to: *Monte Cassino. Bitwa sześciu narodów. The Battle of Six Nations* Mjr. Dypl. Ch. J.; *Z II Korpusem Polskim we Włoszech. (Zbiór reportaży)* Romana Fajansa; *Album Pamiątkowy z pobytu Naczelnego Wodza Generała Broni Kazimierza Sosnkowskiego na Środkowym Wschodzie. Album Commemorating the Visit to the Middle East of General Kazimierz Sosnkowski, C.-In-C. of the Polish Armed Forces, 12-th November - 12-th December 1943*; *Kresowa Walczy w Italii* w opracowaniu Lucjana Paffa; *Bitwa o Monte Cassino i Wspomnienia ze szlaku żołnierza tułacza. Pisane z myślą o kolegach w niewoli* płk. dypl. Henryka Piątkowskiego; *W służbie dla Ojczyzny. Kobieta - żołnierz 2 Korpusu 1941-1946*; *Za siedmioma rzekami była Bolonia. Ostatnia bitwa Drugiego korpusu we Włoszech* Marka Święcickiego; *3 D.S.K. w Italii. Album fotograficzny część I i II*; *Od Ostrej Bramy do Ósmej Armii* Tadeusza Zajączkowskiego. Z innych wydawnictw Muzeum posiada *Tribute to General Sikorski*, pierwsze wydanie *Żądła Genowefy* Porucznika Herberta (Janusza Meissnera), *Marsz Brygady Karpackiej, ulotkę Boże Narodzenie Internowanych w Szwajcarii 1940*. Ponadto kilka podręczników: *Dowódca. Instrukcja tymczasowa dla niższych dowódców*; *Przykazania żołnierskie. (Tomik III Biblioteczki Wychowawczej)*, *Zasadnicze wiadomości z topografii*, *Radjotechnika Elementarna Część I. Elektrotechnika, Część II. Radjotechnika* wydana przez "R.A.F. Polish Depot" oraz trzy wydania *Vade Mecum żołnierza kierowcy* Bolesława Szynclera i Michała Wąsowicza z 1941, 1943 i 1944 r.

Żołnierze 2 DSP internowani w Szwajcarii doksztalcali się w różnego rodzaju szkołach. Dla Żołnierskich Szkół Powszechnych podręcznik *Geografia. II. Geografia Świata* napisał Krzysztof Grodecki. Z kolei dla Doksztalcających Szkół Zawodowych inż. Maciej Mischke napisał *Budownictwo wodne*, a inż. Rudolf Molisz *Budowę i utrzymanie dróg*. Wszystkie trzy ukazały się nakładem Wszechniackiego Komitetu Związków Młodzieży Chrześcijańskiej (YMCA) w Genewie.

Trudno jest sobie wyobrazić jakiegokolwiek działania wojskowe bez odpowiednich map. Również i one znalazły się w zbiorach muzeum. Mapy Niemiec w skali 1:250 000 reprezentują arkusze Düsseldorf, Hamburg, Kassel, Lathen, Oldenburg, Osnabrück, Rostock i Schwerin. Mapy w skali 1:100 000 obejmują tereny Holandii (arkusze Almelo, Groningen, Hertogenbosch i Utrecht), Niemiec (arkusze Bremen, Brementhaven, Minden, Oldeburg, Osnabrück, i Wilhelmshaven), Włoch (arkusze Bologna, Forli i Imola). Jedna mapa w skali 1:50 000 poka-

zuje okolice Enschede w Holandii. Dwie ostatnie mapy wykonane w skali 1:25 000 obejmują fragmenty Włoch - Bagno di Romagna i Cassino-Piedimonte. Tę ostatnią opracowała 12 Kompania Geograficzna.

Zgromadzona w Muzeum Miejskim w Zabrzu kolekcja eksponatów związanych z Polskimi Siłami Zbrojnymi na Zachodzie nie jest oczywiście kolekcją zamkniętą. Jej dalsze powiększanie jest jednym z wielu zadań Działu Historii. W dalszym ciągu liczymy na udane zakupy, mamy również nadzieję na ofiarność bezinteresownych darczyńców. Pewne jest to, że eksponaty te nie będą leżały w magazynach, lecz wielokrotnie będą jeszcze prezentowane na wystawach tak w naszym, jak i w innych muzeach.

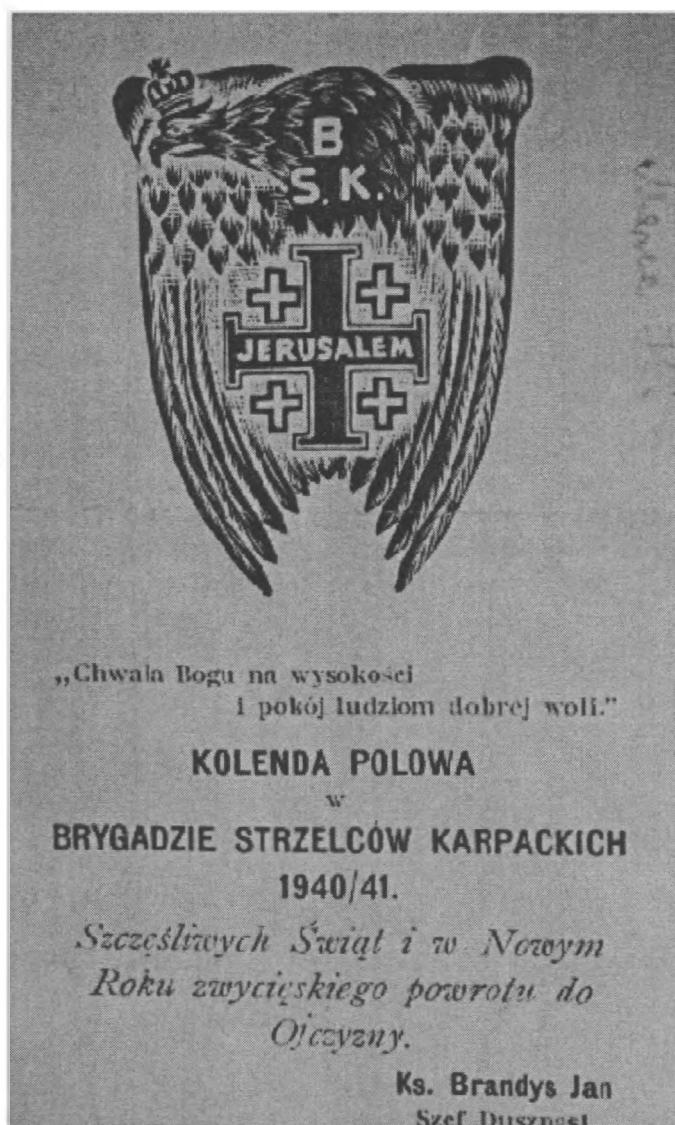

Kurtka „battledress” wojsk lądowych z baretkami odznaczeń, odznakami i oznakami porucznika Pawła Paliświata, adiutanta dowódcy 17 LBS. Ze zbiorów Muzeum Miejskiego w Zabrzu.

Fot. Zbigniew Gołasz

"Brygada Kawalerii Pancernej Żołnierz Artylerii. Listopad 1940 r.
Polish Mechanized Cavalry Brigade Soldier of Artillery - November, 1940". Pocztówka ze zbiorów Muzeum Miejskiego w Zabrzu.

Obrazek religijny "Kolenda Polowa w Brygadzie Strzelców Karpackich 1940/41". Ze zbiorów Muzeum Miejskiego w Zabrzu. Fot. Zbigniew Gołasz.